

Historievidenskaben i DDR

EKSEMPLIFICERET
VED FASCISME-FORSKNINGEN

AF

KARL CHRISTIAN LAMMERS

I.

Den virkelighed at der siden 1945 har fungeret og siden 1949 også formelt og reelt har eksisteret to Tysklænde med hver sit samfundsmæssige, økonomiske og politiske system, har på så godt som alle samfundslivets områder ført vidtrækkende konsekvenser med sig. Det gælder måske ikke mindst for faget historie og inden for historievidenskaben, hvor der har udviklet sig to fundamentalt forskellige historiefopfattelser og historiebilleder – og også to fundamentalt forskellige opfattelser af historiens og historievidenskabens samfundsmæssige betydning og opgaver. Forløbet i DDR har således fulgt den almene samfundsmæssige udvikling: i den første fase op til 1949, der omtales som den 'antifascistisk-demokratiske omvæltning', brød man med de fremherskende historistiske strømninger, mens perioden efter 1949, den såkaldte 'socialistiske revolutions' fase,¹ er kendetegnet ved, at historievidenskaben efterhånden konstituerede sig som en *socialistisk* tysk historievidenskab som følge af at marxismeleninismen blev det dominerende teoretiske grundlag. Det blev med *Walter Schmidts* formulering ensbetydende med: »Das Geschichtsbild der Arbeiterklasse wurde in Lehre, Forschung, Unterricht und Propaganda zum herrschenden Geschichtsbild der Gesellschaft«. Etableringen af dette historiebillede kom således til at udgøre en del af revolutionen inden for ideologi og kultur.²

¹ For denne periodisering, der har undergået visse ændringer i tidens løb, inden den blev fastlagt på SED's VIII. partikongres i 1971, se Ulrich Neuhäusser-Wespy: Die SED und die Historie. Probleme und Aspekte der gegenwärtigen Umorientierung in der Geschichtswissenschaft der DDR, aus politik und zeitgeschichte B 41/1976, s. 30–45, s. 40.

² Walter Schmidt: Die Geschichtswissenschaft der DDR in den fünfziger Jahren. Ihre Konstituierung als sozialistische deutsche Geschichtswissenschaft, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft (ZfG) 31, 1983, s. 291–322, s. 291. Schmidt, leder af Institut für

Den skildrede udvikling – der endeligt førte historievidenskaben i DDR i en anden retning end det var tilfældet med den vesttyske – er dog ikke alene kendetegnet ved at der blev gennemført et nyt teoretisk grundlag; den blev også karakteriseret ved at historie og historievidenskaben er blevet tillagt en åben politisk og ideologisk rolle i forbindelse med opbygningen af socialismen i DDR: »Die deutsche Geschichte musste nun von einem neuen Ausgangspunkt auf neue Weise gesichtet und das Geschichtsbild der sozialistischen Gesellschaft ausgearbeitet werden«.³

Denne opgave har man søgt at opfylde på to måder: dels gennem etableringen af et socialistisk historiebillede og opbygningen af en socialistisk historiebevidsthed,⁴ dels gennem tilvejebringelsen af historisk og national argumentation og legitimation for den socialistiske stat, DDR, som kulmination på den progressive tyske historie.⁵ Men samtidig har den omtalte udvikling, der bl.a. som følge af vekslende pålæg fra det politisk ledende Socialistiske Enhedsparti, SED, ikke er forløbet helt retlinet, sat nogle afgørende betingelser, der klart genspejler historievidenskabens særlige samfundsmæssige stilling og betydning i et 'socialistisk' samfund.

At arbejderklassens historiebillede er dominerende i samfundet har *for det første* givet arbejderklassens parti SED – og her tænkes på SED i dets selvforståelse – og de ledende politiske instanser en dominerende rolle i forhold til historievidenskaben.⁶ Det har været ensbetydende med at SED

Gesellschaftswissenschaften beim ZK der SED, fremtræder som den førende ideolog for den marxistisk-leninistiske historievidenskab.

³ Schmidt, s. 292. Denne funktion kan også fremstilles negativt og afgrænsende, se f.eks. Joachim Streisand, der i anledning af et kollokvium mellem vesttyske og tjekkiske historikere 1968 mente at kunne tydeliggøre »welche Bedeutung gerade die Geschichtsschreibung bei der Versuch erlangte, die CSSR aus der Gemeinschaft des sozialistischen Lagers zu lösen«; Joachim Streisand: Geschichtsbild und Geschichtsbewusstsein bei der Gestaltung der entwickelten sozialistischen Gesellschaft, ZfG, 17, 1969, s. 33-51, s. 39.

⁴ Jvf. f.eks. den funktion som det kendte Museum für deutsche Geschichte i Østberlin (oprettet i 1952) har spillet for historiebilledet i DDR.

⁵ Således f.eks. Wilhelm Pieck på SED's III. partikongres 1950, citeret hos Schmidt, s. 294. Jvf. også Streisands ord (s. 46) om den progressive klasselinie i den tyske historie som »vor Allem in der Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung ihren Ausdruck findet, mit der Geschichte der Deutschen Demokratischen Republik ihren Höhepunkt erreicht hat«.

⁶ Jvf. f.eks. Streisand, s. 43: »Die Partei der Arbeiterklasse (dvs. SED) ist das kollektive politisch-wissenschaftliche Führungszentrum . . .« SED »hat sich in mehr als zwei Jahrzehnten als die führende Kraft auch in bezug auf die Geschichtswissenschaft erwiesen, indem sie voranschritt beim Aufbau der Gesellschaft, in der wir wirken, indem sie uns in ihren Beschlüssen eine theoretische Grundlage unserer Arbeit gab und gibt und indem sie die Geschichtswissenschaft darauf orientierte, die aktuellen gesellschaftlichen Bedürfnisse der Arbeiterklasse und des Volkes in grösserem historischen Zusammenhang zu deuten und unter solchen Gesichtspunkten Parteilichkeit und Wissenschaftlichkeit miteinander zu verbinden«.

fra DDR's start i 1949 har vogtet nøje over historien og historievidenskaben og søgt at sikre at historievidenskaben kom til at udøve den ideologiske og politiske opgave, der var tillagt den. Det er f.eks. sket ved at der er blevet afstukket retningslinier og formuleret forskningsopgaver, således som det siden 1950 ofte har været tilfældet i forbindelse med møder i SED's centralkomite.⁷ Fra tid til anden har SED også kaldt historikerne og historievidenskaben til orden; således kritiserede SED's politibureau i 1955 hvad det kaldte historievidenskabens »Unterschätzung der kritischen Auswertung des gesamten Quellenmaterials«,⁸ og senere påtalte det en vis blødsødenhed i det marxistisk-leninistisk begrundede ideologiske opgør med vesttysk historieforskning. Den politiske ledelse er heller ikke veget tilbage for at gribe ind hvad angår indholdet i historieforskningen og har nærmest dikteret historikerne bestemte og normgivende tolkninger. Eksempelvis var det selveste SED's generalsekretær Walter Ulbricht – han opfattede sig selv som 'historiker' – der i 1958 afgjorde en historikerstrid og endegyldigt fastlagde den mislykkede tyske novemberrevolutions karakter.⁹ Noget lignende kan også siges at gælde inden for fascismeforskningen, hvor den politisk og også videnskabeligt normgivende væsensbestemmelse af fascismen blev formuleret af Kominterns sekretær Dimitrov i 1935. Så sent som i 1982 fremhævede Kurt Hager, medlem af SED's politibureau, at »An der grundlegenden Einschätzung des Faschismus [dvs. fra 1935] . . . ist nichts abzustreichen«. ¹⁰ Udtryk for SED's ønske om at lede og kontrollere historievidenskaben er endvidere at en af de vigtigste historiske forskningsinstitutioner i DDR, nemlig Institut des Maximus-Leninismus, der især tager sig af den tyske arbejderbevægelses historie, ligger direkte under SED's centralkomite;¹¹ herfra er f.eks. formuleret det

Jvf. også Jürgen Kocka: »Auf diese Weise legitimieren Geschichtsphilosophie und Geschichtswissenschaft zugleich auch den Anspruch der Partei, die – politisch ja so wichtige – Interpretation der Geschichte und damit die Geschichtswissenschaft selbst wenigstens in ihren politisch relevanten Grundaussagen zu kontrollieren«, J. Kocka: Parteilichkeit in der DDR-Marxistischen Geschichtswissenschaft, i: Reinhart Koselleck, Wolfgang J. Mommsen, Jörn Rüsen (udg): Objektivität und Parteilichkeit, München 1977, s. 263-269, s. 265. Endvidere Neuhäusser-Wespy, s. 30ff.

⁷ Sådanne vigtige møder fandt sted i bl.a. 1951, 1955, 1958, 1967, jvf. Schmidt, s. 293ff. Jvf. eksemplarisk Walter Ulbrichts brev i 1953, aftrykt i ZfG, 1, 1953, s. 835-836, jvf. for hele dette spørgsmål endvidere Günther Heydemann: Geschichtswissenschaft im geteilten Deutschland, Frankfurt 1980, s. 137ff, især s. 147/48.

⁸ Citeret hos Schmidt, s. 305.

⁹ Walter Ulbricht: Begründung der Thesen über die Novemberrevolution, i Zum 40. Jahrestag der deutschen Novemberrevolution, Sonderheft der ZfG 6, 1958, s. 28-54.

¹⁰ Kurt Hager: Geschichte und Gegenwart, der afsluttede den VII. Historiker-Kongress der DDR i december 1982, aftrykt i Einheit 1983, 2, s. 161-172, citat s. 166.

¹¹ Institut für Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, Akademie für Gesellschaftswissenschaften beim ZK der SED – hvis leder er den omtalte Walter Schmidt.

normgivende syn på den tyske arbejderbevægelses historie, der udkom i 8 bind med Walter Ulbricht som leder af et forfatterkollektiv.¹²

I konsekvens heraf er historievitenskaben og historikerne i DDR *for det andet* klart 'partiske', om end der ved 'partiskhed' forstås noget helt andet end f.eks. i den vesttyske historieforskning. Det er 'partiskhed' på den måde at den repræsenterer den tyske arbejderklasse og dens historiesyn – eller med en formulering af J. Streisand: »Parteilichkeit« forstået »im Sinne der Verbindung mit den Interessen der Arbeiterklasse und des Volkes in der jeweiligen historischen Etappe«.¹³ Men også 'parteilich' ved at den derigennem legitimerer SED's hævde på at kontrollere tolkningen af historien. Dette er ensbetydende med, at historikerne i DDR har skåret igennem mange traditionelle tyske diskussioner om f.eks. 'objektivitet' og 'værdifrihed', og klart givet udtryk for at historien og historievitenskaben har et politisk og ideologisk indhold og dermed også kan bruges politisk og ideologisk¹⁴ f.eks. i skabelsen af en 'socialistisk' nationalbevidsthed.

Og *for det tredje* er DDR-historikerne stærkt fokuserede på det 20. årh.s historie, altså den fase der indledtes med oktoberrevolutionen i Rusland 1917, og som præges af kampen mellem imperialismen og socialismen, den fase som også såvel fascismens som DDR's historie udgør en del af: KPD's kamp mod fascismen endte med fascismens og dens betingelsers overvindelse i DDR. Således bliver fremstillingen af den sejrige revolutionære arbejderbevægelse og af dens sejrige antifascisme – som repræsenteret af KPD og DDR – konkretiseringen af historievitenskabens partiskhed.

De omtalte forhold tildeler ikke kun historie og historievitenskaben en opdragende og bevidsthedsskabende rolle i forbindelse med skabelsen af et socialistisk historiebillede og opbygningen af socialismen i DDR. Men som jeg skal vende tilbage til giver de også historien og historievitenskaben en offensiv ideologisk rolle,¹⁵ f.eks. i legitimeringen af staten DDR – den 'socialistiske tyske nation' som kulminationen på den tyske nations progressive historie¹⁶ – og i forholdet til det andet Tyskland, det 'imperialistiske' Tyskland, der repræsenterer de kræfter, som DDR har gjort op med bl.a. i forbindelse med fascismespørgsmålet.

¹² Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, Berlin 1966ff. I 1969 havde værket allerede nået et oplag på næsten 1 mill., se f.eks. Streisand, s. 44.

¹³ S.st. Jvf. endvidere Kockas diskussion af problematikken omkring partiskheden, s. 263ff.

¹⁴ Jvf. hertil eksemplarisk Streisand passim; endvidere Walter Schmidt: Nationalgeschichte der DDR und das territorial-staatliche historische Erbe, ZfG, 29, 1981, s. 399-404.

¹⁵ Således Schmidt, s. 312.

¹⁶ Streisand, s. 46.

II.

Det er på baggrund af den åbenbare politiske og ideologiske funktion, der er tillagt historie og historievidenskab, og som denne på sin side også udøver, at man skal vurdere den østtyske fascismeforskning.¹⁷ Det gør det forklarligt at udforskningen af fascismen bliver fremholdt som en central forpligtelse for den østtyske historievidenskab:¹⁸ dels fordi det er opfattelsen at fascisme ikke er udryddet så længe imperialismen fortsat består, dels fordi kampen mod fascismen og sejren over fascismen i Tyskland indgår som en vigtig bestanddel i staten DDR's nationale og historiske identitet.

Men inden jeg mere udførligt behandler fascismeforskningen vil det være på sin plads først at søge at præcisere DDR-forskningens *fascismebegreb* og hvad der kunne kaldes dets genstandsområde. Det er måske ikke helt så problemløst som det kunne synes. På den ene side er fascismebegrebet baseret på en ret præcis definition af fascisme, nemlig som den er udfoldet i den fuldt udviklede fascisme; på den anden side anvendes det om mange og ret forskellige fænomener, der måske umiddelbart ikke synes at falde ind under denne definition. Om end der findes en teoretisk entydig og politisk accepteret fascismedefinition, der er en *væsensbestemmelse* som følge af klasseindholdet i en politik og styreform,¹⁹ så arbejder DDR-forskningen generelt med et meget omfattende fascismebegreb. Dette er ikke begrænset til f.eks. fascistiske og nazistiske bevægelser som bærere af den fascistiske politikform (det gælder også fascismen ved magten),²⁰ men betegner snarere en bestemt politisk kvalitet determineret af den særlige historiske fase, der bestemmes af monopolkapitalismen. Således anfører en af de førende østtyske fascismeforskere *Kurt Gossweiler* at fascismen ikke var noget »Frage der Zahl, der Quantität, sondern die einer bestimmten politischen Qualität.«²¹

Hvori denne kvalitet består giver en leksikonartikel et indtryk af, når den karakteriserer fascismen som en »in der ersten Etappe der allgemeinen Krise des Kapitalismus und des Übergangs zum Sozialismus

¹⁷ Det bør nævnes at selv om DDR-forskningen generelt taler om fascisme og omhandler fascismen, så er det i praksis overvejende den *tyske* nationalsocialisme, der behandles. Kun undtagelsesvis berører den også fascismen i Italien.

¹⁸ Dette betones f.eks. af Wolfgang Ruge i hans anmeldelse af Pätzold/Weissbecker (jvf. note 47), *ZfG* 30, 1982, s. 1129.

¹⁹ Nemlig den såkaldte Dimitrov-bestemmelse fra 1935, der også har gyldighed for fascismen før den kom til magten, f.eks. citeret hos Manfred Weissbecker/Walter Wimmer: *Wesen und Erscheinungsformen des Faschismus*, *Einheit* 1983, 5, s. 488.

²⁰ Jvf. hertil min argumentation i: *Det nazistiske regime i Tyskland 1933-1945*, udkommer i Uffe Østergaard (udg.): *Regimeformer i mellemkrigstiden*, Århus 1984.

²¹ Kurt Gossweiler: *Kapital, Reichswehr und NSDAP 1919-1924*, Köln 1982, s. 52.

entstandene reaktionære politiske Bevægelse, der den Klasseinteressen der reaktionærste Gruppen der Monopolbourgeoisie entsprach og i nogle Lande til Herskabet gik. Als Erscheinungsform des bes. aggressiven staatsmonopolitischen Kapitalismus ist der Faschismus die »offene terroristische Diktatur der reaktionærsten, am meisten chauvinistischen, am meisten imperialistischen Elemente des Finanzkapitals« (Dimitroff).²² Men det kan også siges mere direkte: »Entstanden vor sechs Jahrzehnten als aggressive Antwort der imperialistischen Bourgeoisie auf die Oktoberrevolution und auf den mit ihr einsetzenden Prozess der demokratischen Erneuerung und sozialistischen Umgestaltung der Welt, wurde der Faschismus im Arsenal des Imperialismus zu einer seiner hauptsächlichsten Waffen, zu einer politischen Kraft, die er je nach den Umständen in Reserve hält oder als politische Hauptstütze benutzt.«²³

Således betegner fascismebegrebet såvel et instrument som en særlig herskabsform for monopolkapitalen. Men det benyttes også om noget mere: i 1923 havde Clara Zetkin fremholdt at fascismen (som monopolkapitalens politik) var det »stærkste, koncentrierste, der klassiske Ausdruck einer Generaloffensive der Weltbourgeoisie.«²⁴ Dette åbner op for at begrebet kan anvendes om andet end det vi plejer at forstå ved fascistiske bevægelser og regimer. F.eks. kan det i Tyskland betegne *andet* end nationalsocialismen. Således anfører Wolfgang Ruge i en anmeldelse af *K. Pätzold/M. Weissbeckers* bog 'Hakenkreuz und Totenkopf' fra 1982, at deres bog ikke kan gøre det ud for »eine Geschichte des deutschen Faschismus«, da fascismen efter Ruge øjensynligt bestod af andet end nationalsocialismen; han anfører at de i stedet har givet et omfattende billede af det »in mancher Beziehung *wichtigsten Werkzeuges des deutschen Faschismus* bei der Durchsetzung seiner volks- und menschenfeindlichen Politik – der Nazipartei (NSDAP)«. ²⁵ Her synes fascismebegrebet således at rumme noget mere end NSDAP. Nazipartiet bliver opfattet som udtryk eller redskab herfor.

Det synes også at være ud fra en sådan uskarp forståelse at Pätzold/Weissbecker i deres fremstilling omtaler DAP/NSDAP som en af de mange »neuen Organisationen des Faschismus«, ²⁶ mens Gossweiler mere

²² Sachwörterbuch der Geschichte Deutschlands und der deutschen Arbeiterbewegung I, Berlin 1969, s. 571.

²³ Dietrich Eichholtz/Kurt Gossweiler i indledningen til *Faschismusforschung* (jvf. note 48), s. 13. Citatet er af Lenin.

²⁴ Citeret efter Weissbecker/Wimmer, s. 486ff.

²⁵ Ruge, s. 1129 (min fremhævelse).

²⁶ S. 14 (jvf. note 47). Senere (s. 21) taler forfatterne om »Weder der Faschismus noch die nazistischen Organisationen«, hvilket også er en upræcis anvendelse af begrebet.

differentieret peger på at i denne fase havde fascismen i Tyskland »der zunächst in einer Vielzahl von Gruppen, Verbänden und Organisationen gewissermassen nach seiner adäquaten Ausformung suchte, in der NSDAP einen Kristallisationskern gefunden«. ²⁷

Det kan derfor hævdes at disse forskere og DDR-forskningen som sådan ikke ser fascismens særlige kvalitet i dens politikform og form for politikudøvelse, men derimod i dens klassekarakter og i den særlige rolle fascismen spiller i den bestemte historiske periode. ²⁸ Hvilket er udtryk for at der i grunden anvendes et *politisk* bestemt fascismebegreb, selv om det ud fra synet på forholdet mellem politik og videnskab i DDR måske ikke opfattes sådan. Dette betyder, at hvis en bevægelse og især et regime kan hævdes at falde ind under fascismedefinitionen (dvs. have samme klassekarakter som fascismen), så fremstilles det også som fascistisk. Det giver i grunden et meget upræcist fascismefelt, der kan omfatte så forskellige regimer som Horthy-regimet i Ungarn i begyndelsen af 1920'erne, det fascistiske regime i Italien, det nazistiske regime i Tyskland og forskellige regimer i Sydamerika efter 1945. Derfor akcepterer DDR-forskningen heller ikke et begreb som 'fascismens epoke' om mellemkrigstiden: det var ikke fascismen der satte epoke; fascisme er tværtimod et fænomen og en særlig styreform i monopolkapitalismens fase, der stadig varer ved.

Fascismen og den fascistiske tid – først og fremmest i form af *nazismen* i Tyskland – indtager en yderst central plads i den historiske forskning i DDR og også i det østtyske samfunds selvforståelse. Dels fordi den indgår i DDR's forhistorie, dels fordi DDR hævdes at repræsentere videreførelsen af kampen mod fascismen, dvs. af antifascismen i KPD, af den sejrende antifascisme. Under den militære sejrparade i anledning af halvtredsåret for nazisternes magtovertagelse i 1933 var det sejren over nazismen der var i fokus; og den østtyske forsvarsminister Heinz Hoffmann mente i den anledning at kunne fremstille DDR som »Sieger der Geschichte«. ²⁹

Denne tolkning af historien før og især efter 1945, der skal fremhæve DDR's legitimation i de bedste tyske traditioner – i modsætning til BRD – blev præciseret i flere af de fremstillinger af nazismen der udkom i DDR i anledning af halvtredsåret for 1933. Det blev slået fast af *Manfred Weissbecker* og *Walter Wimmer* i en artikel om fascismens væsen og

²⁷ S. 549. Jvf. endvidere s. 51ff.

²⁸ Jvf. Gossweiler, s. 51ff.

²⁹ Her citeret efter Peter Sonnet: *DDR und faschistische Machtergreifung*, Die Neue Gesellschaft 1983, 7, s. 655-659, citat s. 655.

fremtrædelsesformer, der også præcist omskrev historievidenskabens funktion i DDR: »In unserem sozialistischen Staat wurde deutlich, dass die DDR in der Tradition des Kampfes der deutschen Kommunisten und anderer Demokraten gegen die faschistische Gefahr in den Jahren vor 1933, in der Tradition des antifaschistischen Widerstandskampfes, des erfolgreichen Ringens für die Ausrottung der sozialen und ideologischen Wurzeln des Faschismus steht. Im Machtbereich der Monopolbourgeoisie, der Klasse, die den Faschismus hervorgebracht hat, bestimmen vordergründige Geschichtsdeuterei sowie Apologie die mehr oder weniger offiziellen Äusserungen. Diese Unterschiede zeigen das gegensätzliche Vorgehen bei der Bewältigung der Vergangenheit: Im Staat der Arbeiter und Bauern wissenschaftliche Analyse der Erfahrungen des Kampfes gegen den Faschismus und Schlussfolgerungen für die Gegenwart – im Staat der Monopolbourgeoisie [dvs. BRD] ausgedehnte Beschreibungen von Oberflächenerscheinungen des Faschismus und deren subjektive Deutung, aber wütende Attacken gegen Bemühungen, zum Kern der Dinge vorzustossen, die sozialökonomischen Wurzeln des Faschismus aufzudecken.«³⁰

Dette illustrerer DDR-forståelsen af den umiddelbare nazistiske forhistorie. Set i sin helhed kan der i DDR heller ikke grundlæggende tales om en problemfyldt 'Vergangenheitsbewältigung' som i BRD, i al fald ikke hvis man skal følge det officielle syn på den nazistiske periode. Efter dette blev der efter 1945 gjort kort proces med de historiske betingelser og den sociale klasse der i sin tid havde fostret og fremmet nazismen, og med etableringen af den socialistiske stat blev der – anderledes end i BRD hvor DDR-forskningen postulerer en samfundsmæssig kontinuitet³¹ – endegyldigt brudt med nazismen. I den forstand kan DDR hævdes at betegne overvindelsen af fascismen.³²

Det er ud fra denne samfundsmæssige og politiske forståelse, at fascismen er blevet udforsket i DDR. Og derfor er den historiske behandling af og opgøret med den tyske fascisme, nationalsocialismen, ikke kun blevet en vigtig politisk og ideologisk opgave, men også en opgave der blev fremstillet som central for den østtyske forskning da den for alvor kom igang i begyndelsen af 1950'erne.³³ Det har siden resulteret i en ganske omfattende fascismeforskning, der tit er blevet kombineret

³⁰ S. 485.

³¹ Jvf. f.eks. Weissbecker/Wimmer (note 30).

³² Jvf. Hoffmann (note 29); endvidere Hager, s. 166.

³³ Således tog Fritz Klein i en af de allerførste østtyske undersøgelser i 1953 fat på selve baggrunden for det nazistiske regime og på storkapitalens rolle i forbindelse hermed, se *Zur Vorbereitung der faschistischen Diktatur durch die deutsche Grossbourgeoisie (1929-1932)*, ZfG 1, 1953, s. 872-904.

med fremlæggelse af nyt kildemateriale fra DDR-arkiverne, især med henblik på at belyse et af de centrale undersøgelsesfelter, nemlig forholdet mellem den tyske storkapital og nationalsocialismen.³⁴

Man kan oplagt diskutere og kritisere kvaliteten i det meste af den yderst omfattende historiske forskning om fascismen og den fascistiske tid der er udkommet i DDR siden midten af 1950'erne. Bl.a. fordi den foretages ud fra bestemte metodisk-teoretiske forudsætninger, nemlig det marxistisk-leninistiske historiesyn, og hvad dette indebærer f.eks. mht. en skematisk opfattelse af forholdet mellem økonomi og politik. Og fordi der forskes inden for rammen af en klasseteoretisk fastlagt – og aldrig (i DDR) problematiseret – opfattelse af fascismen, således som den blev formuleret på den kommunistiske Internationales VII. Verdenskongres i 1935 og blev gentaget på de østtyske historikers VII. kongres i 1982.³⁵ Og endelig fordi den udtrykker en så godt som fuldstændig ukritisk videregivelse af det historiske KPD's egen opfattelse før og efter 1933 og dermed bidrager til en diskutabel heorisering af KPD's kamp mod fascismen og til en problematisk 'videnskabeliggørelse' af dets fascisme-forståelse.

På den anden side kan det ikke overses eller diskuteres at DDR-forskningen – ud fra disse præmisser – tog fat på hele den nazistiske periode længe før og i langt mere omfattende grad end vesttyske historikere, der i lang tid forekom lammet over for udforskningen af den nazistiske tid og især af årsagerne til 1933. Tilsvarende kan der heller ikke sættes spørgsmålstegn ved at DDR-forskningen – ud fra ovennævnte klare politiske og ideologiske interesser – må siges at have udført et også mht. empirisk dokumentation omfattende, om end ikke indiskutabelt pionerarbejde inden for udforskningen af nazismen. Således hvad angår forholdet mellem den tyske storkapital (økonomien) og nationalsocialismen (politik), hvor østtyske historikere siden *Fritz Kleins* principielle artikel fra 1953 om det tyske storborgerskabs rolle i etableringen af den nazistiske diktatur har søgt at fremstille den monopolkapital, der stod bag nazisterne, og søgt at føre dokumentation herfor og for at nazisterne

³⁴ Jvf. den dokumentation der siden 1953 regelmæssigt er blevet bragt i *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*; om KPD's antifascisme, se *Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung* 1959ff.

³⁵ Således Kurt Hager, s. 166: »An der grundlegenden Einschätzung des Faschismus als einer Variante monopolkapitalistischer Politik, an der Beurteilung der faschistischen Diktatur als der offenen, terroristischen Gewaltherrschaft der reaktionärsten und aggressivsten Elemente des Finanzkapitals ist nichts abzustreifen. Forschungen aus jüngerer Zeit haben vielmehr diese Einschätzungen weiter erhärtet«. Jvf. også den differentierede vurdering hos Gossweiler s. 35: »Diese Wesensbestimmung des Faschismus hat allen Prüfungen durch die Geschichte standgehalten. Das bedeutet jedoch nicht, dass mit ihr alle Fragen der Faschismusproblematik ein für allemal gelöst wurden.

og det nazistiske styre var instrument for monopolkapitalens interesser, hvorved DDR-forskningen i det hele taget har rejst diskussionen om borgerskabets rolle for udviklingen af fascismen.³⁶

Endvidere bør også fremhæves forsøget på at klarlægge de økonomiske interesser bag og i den nazistiske ekspansionskrig 1939–1945, hvor DDR-historikerne har søgt at tilbagevise forestillingen om at den nazistiske ekspansion var realiseringen af *Hitters* såkaldte 'program' og i stedet har fremhævet de planer som den tyske monopolkapital havde, f.eks. mht. Øst- og Sydøsteuropa.³⁷ I det hele taget må nævnes fremstillingen af det nazistiske regimes ekspansion og krig, hvor der foreløbigt er udkommet 4 bind af det store værk om II. Verdenskrig, der også uden for DDR er ret velanskrevet.³⁸ Og sidst, men ikke mindst behandlingen af modstand og antifascisme, der dog yderst forenklet bliver fremstillet som først og fremmest KPD's værk: KPD forherliges som den ledende kraft i antifascismen og modstanden, selv om også visse sekteriske standpunkter – som 'socialfascisme'-opfattelsen – kritiseres.³⁹

Til gengæld har bl.a. afhængigheden af den grundlæggende fascismebestemmelse fra 1935 bevirket at andre aspekter af den tyske fascismes historie er blevet meget stedmoderligt behandlet. Det gælder især den nationalsocialistiske bevægelses historie op til magtovertagelsen i 1933 – bort set fra dens forbindelser med monopolkapitalen⁴⁰ – der oftest yderst kortfattet er blevet beskrevet ud fra den fuldt udviklede fascismes (dvs. det fascistiske styres) karakter. Det gælder også årsagerne til at det lykkedes den nazistiske bevægelse at mobilisere de omfattende menneskemasser i begyndelsen af 1930'erne. Lemfældigt behandlet er endvidere sider af den nazistiske ideologi og af det nazistiske regimes herskabspraksis. Det samme gælder slutteligt SPD's antifascisme, der sættes i et

³⁶ Jvf. note 33. Endvidere Eberhard Czichon: *Wer verhalf Hitler zur Macht: Zum Anteil der deutschen Industrie an der Zerstörung der Weimarer Republik*, Köln 1967; Kurt Gossweiler: *Grossbanken, Industriemonopole, Staat, Ökonomie und Politik des staatsmonopolistischen Kapitalismus in Deutschland 1914-1932*, Berlin 1971; Kurt Gossweiler: *Hitler und das Kapital 1925-1928*, *Blätter für deutsche und internationale Politik* 7, 1978; Lotte Zumppe: *Wirtschaft und Staat in Deutschland 1933-1945*, Berlin 1980.

³⁷ F.eks. i den kildesamling, som Dietrich Eichholtz og Wolfgang Schumann har udgivet: *Anatomi des Krieges. Neue Dokumente über die Rolle des deutschen Monopolkapitals bei der Vorbereitung und Durchführung des zweiten Weltkrieges*, Berlin 1969; endvidere Dietrich Eichholtz: *Geschichte der deutschen Kriegswirtschaft I*, Berlin 1969.

³⁸ Wolfgang Schumann og Gerhardt Hass: *Deutschland im Zweiten Weltkrieg*, foreløbig I-IV, Berlin 1974ff.

³⁹ Klaus Mammach: *Die deutsche antifaschistische Widerstandsbewegung 1933-1939*, Berlin 1974; Elfriede Lewerenz: *Die Analyse des Faschismus durch die Kommunistische Internationale*, Berlin 1975; Siegfried Vietzke: *Die KPD auf dem Wege zur Brüsseler Konferenz*, Berlin 1966.

⁴⁰ Jvf. hertil Gossweiler (note 44).

forfejlet perspektiv ved at DDR-forskningen ser denne alene betinget af antikommunismen i SPD.⁴¹

Det er mig ikke muligt her at kommentere hele denne omfattende østtyske forskning.⁴² Selv om den har et helhedspræg som følge af en grundlæggende enighed om opfattelsen af fascismen, så findes der inden for rammen af denne opfattelse og i en del detaljer forskellige synspunkter. Jeg skal i det følgende indskrænke mig til at diskutere nogle nyere undersøgelser, der kan hævdes på den ene side at illustrere den fortsatte kontinuitet – det gælder metodisk såvel som indholdsmæssigt – men som samtidig demonstrerer en nyudvikling især i form af de emner, der bliver taget op. For det er ofte i de mindre detaljer, at brydningerne fremgår.⁴³

Det drejer sig for det første om *Kurt Gossweilers* store undersøgelse af NSDAP's tidligste historie frem til forbuddet og Hitlers fængsling i 1924.⁴⁴ For det andet om den helhedsfremstilling af nationalsocialismens historie 1919–1945, som *Kurt Pätzold* og *Manfred Weissbecker* har udarbejdet.⁴⁵ Og for det tredje om en større antologi over østtysk fascisteforskning '*Faschismusforschung*' udgivet af *Dietrich Eichholtz* og *Kurt Gossweiler*, hvor der i en række artikler og oversigter gøres rede for dens aktuelle state og synspunkter.⁴⁶

Siden *Manfred Weissbecker* i 1974 fremlagde en stor oversigtsartikel om nationalsocialismen i håndbogen '*Die bürgerlichen Parteien in Deutschland 1830–1945*',⁴⁷ er der ikke fra østtysk side fremkommet nogen samlet fremstilling af NSDAP's og nationalsocialismens historie. Og selv i denne helhed er fremstillingen af NSDAP's tidligste historie ganske overfladisk. Det rådes der bod på med de foreliggende bøger af Gossweiler og Pätzold/Weissbecker.

⁴¹ Jvf. til dette sidste bl.a. Helmut Arndt: *Zum Faschismusbild der deutschen Sozialdemokratie (1922-1939)*, Diss. Leipzig 1970; og senest *Geschichte der deutschen Sozialdemokratie 1917-1945*, udg. af forfatterkollektiv under ledelse af Heinz Niemann, Berlin 1982, især s. 225ff.

⁴² Jvf. hertil bl.a. kritikken hos Eike Hennig: *Materialien zur Diskussion der Monopolgruppentheorie*, *Neue Politische Literatur*, 18, 1973, s. 170-193; Niels Kadritzke: *Faschismus und Krise. Zum Verhältnis von Politik und Ökonomie im Nationalsozialismus*, Frankfurt/M. 1976, s. 124-154.

⁴³ F.eks. i spørgsmålet om hvorvidt det var monopolkapitalen i sin helhed eller alene bestemte fraktioner inden for den der stod bag NSDAP, jvf. f.eks. Ruges kritik (note 18), s. 1130; endvidere nuancerne mellem Gossweiler og Pätzold/Weissbecker nedenfor.

⁴⁴ Kurt Gossweiler: *Kapital, Reichswehr und NSDAP 1919-1924*, Köln 1982. 616 s.

⁴⁵ Kurt Pätzold/Manfred Weissbecker: *Hakenkreuz und Totenkopf. Die Partei des Verbrechens*. Berlin 1981. 429 s.

⁴⁶ *Faschismusforschung. Positionen. Probleme. Polemik*, udg. af Dietrich Eichholtz og Kurt Gossweiler, Berlin 1980. 459 s. Jvf. også *Jahrbuch für Geschichte: Studien zur Geschichte des Faschismus und des antifaschistische Widerstandes*, udg. af Dietrich Eichholtz og Klaus Mammach, bind 26 og 27, Berlin 1982-1983. 392 og 335 s.

⁴⁷ Udg. af forfatterkollektiv under Dieter Fricke, 2 bind, Berlin 1974, 2, s. 384-437.

Gossweiler må derfor med sin fremstilling af NSDAP's tidlige historie – med den for årsager og sammenhæng sigende titel 'Kapital, Reichswehr und NSDAP' oplagt siges at udfylde et hul i den marxistisk-leninistiske historievidenskabs behandling af den tyske fascismes historie. Set ud fra den basale fascismebestemmelse – i Dimitrovs formulering fra 1935 – er disse år, hvor NSDAP og dets forløber DAP (Deutsche Arbeiter Partei) fristede tilværelsen i periferien af det tyske samfunds politik, indlysende de vanskeligste at behandle inden for helhedsopfattelsen. For hvorfor skulle det tyske monopolborgerskab kunne se et brugeligt instrument i et lille 'Stammisch'-parti, der havde knapt 50 medlemmer, da den senere fører Adolf Hitler trådte ind i det? Det er alligevel det Gossweiler forsøger at vise. Hans mål er at forske efter »den Ursprünge des Faschismus, nach der sozialen Schicht oder Klasse der ihn hervorgebracht hat. . .«. Og følgelig bliver bogens hovedtema »der klassenmässige Ursprung und Charakter des deutschen Faschismus, die Beziehung der herrschenden Klasse Deutschlands zum Faschismus in Gestalt der NSDAP«. ⁴⁸ Om end det for mig at se er problematisk – og også ved siden af i forhold til det særegne ved fascismen ⁴⁹ – at lade NSDAP fremstå som en form for fascisme i Tyskland, ⁵⁰ så vil jeg dog gå mere udførligt ind på Gossweilers egentlige anliggende, nemlig dette at udrede og fremstille relationerne mellem den herskende klasse og NSDAP, dvs. at give et svar på »welcher Zusammenhang zwischen den Bestrebungen und der Politik der deutschen Monopolbourgeoisie und der Entstehung des Faschismus in Deutschland bestand«. ⁵¹ Sigtet hermed er også kritisk i forhold til fascismeforskningen, nemlig dels at punktere den borgerlige historievidenskabs legende om at NSDAP's opstigen etc. primært skyldtes personen Hitler, ⁵² dels at modificere en alt for mekanisk opfattelse af forholdet mellem den herskende klasse og NSDAP. ⁵³

Bogen er på sine præmisser en meget grundig og også detaljerig fremstilling af DAP's og NSDAP's tidligste historie, det Gossweiler kalder 'Frühfaschismus', ⁵⁴ set i sammenhæng med periodens generelle

⁴⁸ S. 15 (min fremhævelse).

⁴⁹ Jvf. hertil min kritik af Gossweiler og hans undervurdering af det sociale miljø og den mentalitet, som den tidlige fascisme synes at være udsprunget af, Karl Christian Lammers: Fascismens historiske entré, i: Festskrift til Kritiske Historikere, København 1984.

⁵⁰ Jvf. også den meget mere bastante form dette får hos Pätzold/Weissbecker, der omtaler DAP/NSDAP som en af de mange »neuen Organisationen des Faschismus«, s. 14.

⁵¹ S. 74.

⁵² S. 16.

⁵³ Således som synspunktet bl.a. findes hos Pätzold/Weissbecker; jvf. Ruge s. 1130.

⁵⁴ Jvf. formuleringen s. 51: » . . . er war ein Frühfaschismus, ein Faschismus der gewissermassen erst zu sich selbst (som fascisme?) finden musste, und dessen Handhabung auch die imperialistische Bourgeoisie erst zu lernen hatte . . .« (min fremhævelse).

karakter der sætter rammen omkring NSDAP's historie. Det præciseres entydigt i flg. citat, der også allerede i denne tidlige fase tildeler NSDAP karakter af instrument: »Als Geschöpf des Imperialismus wurde der Faschismus damals wie heute entscheidend geprägt von den Entwicklungsetappen des Imperialismus und von der Rolle, die ihm von der Monopolbourgeoisie, insbesondere von deren reaktionärsten Kräften in den einzelnen Etappen zugeordnet war und ist.«⁵⁵

For at klare nogle af de åbenlyse problemer som dette almene perspektiv tilsyneladende indebærer for DAP/NSDAP's tidlige og politisk inferiøre historie, ser Gossweiler sig nødsaget til at indlægge et særligt afsnit om »Die Besonderheiten des Faschismus in den Jahren 1919–1923/24«, ejendommeligheder i forhold til den grundlæggende bestemmelse af fascismen. Her prøver han at forklare forskellige forhold hos det tidlige NSDAP, der tilsyneladende var i modstrid med det overordnede syn på fascismen, f.eks. at NSDAP ideologisk og politisk fremtrådte revolutionært, antikapitalistisk og antiborgerligt, ja sågar socialistisk.⁵⁶ Men dette er for Gossweiler netop ejendommeligheder; de anfægter ikke hans hensigt, ej heller betyder de nogen problematisering af den grundlæggende fascismebestemmelse. Hans bundethed af denne fremgår klart af temaerne i de enkelte kapitler. Således omhandler kap. II det tyske monopolborgerskab og fascismen, herunder dets søgen efter en massebasis for det 'åbne monopoldiktatur', kap. IV omhandler NSDAP's fædre, Alldeutsche og militarister, og i kap. V undersøges hvorledes en 'Fører' bliver bygget op. Især dette sidste kapitel er helt centralt i Gossweilers fremstilling og argumentation, da det bringer Hitler – udsendt af Reichswehr – i forbindelse med DAP i september 1919. En fase der med Gossweilers ord var præget af »intensivster direkter Einflussnahme des Reichswehr-Gruppenkommandos auf die DAP bzw. NSDAP«. For Gossweiler består hovedindholdet i denne fase i »die Umformung dieser Partei [dvs. DAP] aus einer völkischen Debattierunde in eine militant an die Öffentlichkeit drängende »Stosstrupp« – und Propagandaorganisation, die nach dem Willen ihrer militärischen Paten den terroristischen und propagandistischen Kampf gegen die Arbeiterbewegung und die Weimarer-Republik führte und zugleich damit bemüht war, der von ihren

⁵⁵ S. 47.

⁵⁶ Jvf. hertil Gossweilers forklaring (s. 53) på denne tilsyneladende modsigelse: »Die Hauptaufgabe der faschistischen Diktaturen und der faschistischen Bewegungen bestand in der Liquidierung der Revolutionsgefahr durch erbarmungslosen Vernichtungskampf gegenüber der revolutionären Arbeiterbewegung. Aber sie mussten dabei den revolutionären Stimmungen und Erwartungen der Massen Rechnung tragen. Der Faschismus tat das, indem er sein zutiefst konterrevolutionäres Wesen verbarg und sich als revolutionär, als antikapitalistisch und antiplutokratisch, ja sogar als sozialistisch ausgab.«

Hintermännern anvisierten »nationalen Diktatur« eine breite Massenbasis insbesondere in der Arbeiterschaft zu gewinnen«. Denne første etappe afsluttedes med at Drexler, DAP's første leder overlod partiledelsen til Hitler »als dem Ereignis, das den Abschluss dieses Umwandlungsprozesses äusserlich sichtbar machte«. ⁵⁷ Det er Reichswehr – for Gossweiler magtorgan for den herskende klasse – der bliver fremstillet som hovedprotektor for NSDAP. Og derigennem står så også monopolborgerskabet bag NSDAP ⁵⁸, men ikke direkte som det hævdes i de mere mekaniske opfattelser. Altså en vigtig nuance.

Gossweilers tolkning af Hitler – der på det tidspunkt fungerede som såkaldt Vertrauensmann i det bayerske Reichswehr – og af hans forhold til DAP, eller rettere Gosweilers *omtolkning*, bliver dermed kernen i hele thesen om, at Hitler *blev udsendt for at opbygge og gestalte* DAP/NSDAP til Reichswehrs og derigennem den herskende klasses parti. Gossweiler baserer først og fremmest sin these på et brev som den tidligere reichswehrofficer og Hitlers foresatte Mayr sendte til den velkendte Kapp i 1920; ⁵⁹ heri fremstillede Mayr det som om han stod bag NSDAP, bl.a. fordi han havde sendt Hitler til DAP. Og i Gossweilers øjne stod Reichswehr bag Mayr. Men Gossweilers bevisførelse må siges at være en *konstruktion* på et spinkelt og tvivlsomt grundlag: ⁶⁰ Det var Hitlers opgave at spionere og overvåge DAP – der i Reichswehr gik for at være et arbejderparti, – ikke at infiltrere det og gøre det til parti for militæret. Og efter alt at dømme var det Hitler selv der gik ind i DAP, fordi han der så nogle personlige muligheder.

Ud fra denne tolkning beskriver Gossweiler NSDAP's videre historie. Og herudfra bliver førerskiftet i DAP i 1920 en vigtig cæsur, hvilket det naturligvis også var. Men det skyldes ikke at NSDAP herefter – med Gossweilers formulering – fremstod som »Partei der reaktionärsten, aggressivsten Teile des Bürgertums, die in Hitler einen Parteiführer gefunden hatten, der ihn erteilte Lektionen gut verarbeitete und eine vielversprechende Veranlagung erkennen liess, sie in politische Aktionen umzusetzen«. ⁶¹

Dermed havde den herskende klasse efter Gossweiler fået skabt sig sit parti, og NSDAP's videre udvikling frem til det mislykkede putsch-forsøg i 1923, partiforbuddet og Hitlers dom og fængsling i 1924 fremstilles som instrument for den herskende klasse. Således var det naturligvis også

⁵⁷ S. 182/83.

⁵⁸ S. 180.

⁵⁹ Mayrs brev fra september 1920 er aftrykt hos Gossweiler, s. 554-557.

⁶⁰ Gossweiler, s. 173.

⁶¹ S. 201.

denne der sørgede for at Hitler selv slap godt fra putsch-forsøget i den efterfølgende retssag. Efter Gossweilers opfattelse er det afgørende for NSDAP's videre udvikling ikke så meget selve putsch-forsøget, men derimod retssagen, fordi den afslørede »das Grundverhältnis der herrschenden Klasse zum Faschismus«. Den bliver således det andet hovedargument for hans these: domstolen kunne så let som ingenting have sat Hitler og NSDAP ud af spillet for altid – hvilket den isoleret betragtet da også gjorde. For Gossweiler er det afgørende dog at domstolen bevidst lader Hitler slippe billigt: »Das bürgerliche Klassengericht setzte sich bedenkenlos über die eigene bürgerliche Gesetzlichkeit hinweg, weil es nicht bereit war, der eigenen Klasse ein so sehr benötigtes Instrument für den Kampf gegen die Arbeiterklasse aus der Hand zu nehmen«. Dermed er cirklen og Gossweilers bevisførelse sluttet; og Gossweiler mener at kunne afvise alle overvejelser om at NSDAP »sei als spontane Kleinbürgerbewegung unabhängig von der herrschenden Klasse zu einer starken Massenbewegung angewachsen, dass sich die herrschende Klasse mit ihr habe arrangieren müssen, indem sie sich zu einem Bündnis mit dieser Bewegung herbeiliess«. Disse viser sig uholdbare, når de bliver konfronteret med det, Gossweiler kalder kendsgerningerne – f.eks. retssagen.⁶²

I det store hele fremstår Gossweilers bog som et velovervejet og velargumenteret forsøg på at udfylde fascismebestemmelsen empirisk for nationalsocialismens første tid. Men da denne ramme også er forpligtende for Gossweiler, fremkommer han ikke med nogen vurdering der kunne sætte mere principielle spørgsmålstegn ved den grundliggende fascismebestemmelse. Gossweilers modifikationer – især at NSDAP ikke fremstilles som monopolkapitalens direkte instrument, men snarere som redskab for Reichswehr – viser sig *inden for* denne bestemmelse.

Bogens konklusion vedr. fascismen i det hele taget og NSDAP i denne fase i særdeleshed er da også klar og ikke særligt overraskende: trods mange varierende former for fascisme er det egentlige fælles: »Die faschistischen Bewegungen sind Geschöpf und Instrument der reaktionärsten Kreise der imperialistischen Bourgeoisie, wie der Faschismus an der Macht die offene terroristische Diktatur der reaktionärsten, am meisten chauvinistischen, am meisten imperialistischen Elemente des Finanzkapitals und des mit ihm verfilzten Grossgrundbesitzes ist«. ⁶³ Trods detaljerigdommen og den i forhold til tidligere østtyske fremstillin-

⁶² S. 547.

⁶³ S. 551. Jvf. også s. 549, hvor Gossweiler betoner hvorledes NSDAP's kampmetoder og mål vekslede med ændringerne i den tyske imperialismes kampmetoder og kampmål.

ger meget mere grundige fremstilling lykkedes det dog ikke Gossweiler at sandsynliggøre denne opfattelse på NSDAP's tidlige historie. Hans bevisførelse er diskutabel.

Pätzold/Weissbecker har med bogen 'Hakenkreuz und Totenkopf' udgivet den første marxistisk-leninistiske fremstilling af NSDAP's og nationalsocialismens historie i dens helhed fra 1919 til undergangen i 1945. Ikke overraskende er synspunktet på nationalsocialismen det samme som hos Gossweiler. NSDAP opfattes og fremstilles som det vigtigste instrument i den tyske fascismes forsøg på at realisere sin folke- og menneskefjendtlige politik, og det nazistiske styre skildres på basis af Dimitrov-opfattelsen. Men hvor man trods alt må indrømme Gossweiler en vis kredit for hans forsøg på at etablere dokumentation for hans tolkning af NSDAP's tidlige historie, selv om den ikke er holdbar, så degenererer det hele hos *Pätzold/Weissbecker* til de rene platheder og grov demagogi. F.eks. skriver de i teksten til et billede fra rigsdagen 17. maj 1933, der domineres af heilende nazister: »Der 'gleichgeschaltete' Reichstag sanktioniert die faschistische Aussenpolitik« (s. 209). Det er demagogi at insinuere at f.eks. SPD var 'gleichgeschaltet' og heilede – de socialdemokrater der ikke var sat i KZ eller flygtet stemte for regeringens fredsresolution efter at de var blevet truet på livet af den nazistiske indenrigsminister Frick! Hvor Gossweiler prøver at forklare diskrepansen hos det tidlige NSDAP mellem dets ambivalente ideologi og agitation (de socialistiske, antiborgerlige anstrøg) og dets karakter som instrument for den herskende klasse, forklares den af *Pätzold/Weissbecker* som ren demagogi og manipulation (s. 34). Og hvor Gossweiler mere differentieret fremstiller NSDAP's tidlige historie og især modificerer forholdet mellem monopolborgerskabet og NSDAP er *Pätzold/Weissbecker*'s fremstilling af NSDAP's opståen meget mekanisk og plump: de lader uforblømt DAP/NSDAP blive *skabt* af monopolborgerskabet der til realisering af deres kontrarevolutionære behov havde brug for nye politiske organisationer. Det er således det tyske monopolborgerskab der fra begyndelsen stod bag DAP/NSDAP.⁶⁴

Pätzold/Weissbecker har i deres fremstilling især lagt vægt på at skildre NSDAP som et forbryderisk og terroristisk parti og det nazistiske regime som et forbryderisk regime, et åbent terroristisk diktatur; og som sådant søger de også at demaskere nationalsocialismen som det den er,

⁶⁴ Jvf. s. 22: »Der Faschismus entstand auf der Grundlage neuer Bedürfnisse der imperialistischen Bourgeoisie sowie im Ergebnis der neuen krisenhaften innen- und aussenpolitischen Existenzbedingungen des deutschen Imperialismus«; jvf. også s. 9. Jvf. også kritikken hos Ruge s. 1129-1131, der bl.a. kritiserer fremstillingen af forholdet mellem den herskende klasse og NSDAP som for udifferentieret.

nemlig instrument for monopolkapitalen og dens interesser. Som antyd det er fremstillingen i sin helhed mere forenklende og dogmatisk i synet på nationalsocialismen end Gossweiler. Den følger de velkendte marxistisk-leninistiske opfattelser hvad angår fascisme, NSDAP, det nazistiske regime og også KPD's antifascisme, der fremstilles ganske uproblematiseret som 'wehrhafter' kamp mod nazismen.⁶⁵ Hvilke konsekvenser dette får og hvorledes de derved adskiller sig fra Gossweiler, skal jeg søge at anskueliggøre ved at tage fat på forfatterens fremstilling af NSDAP's tidlige historie, altså den periode som Gossweiler har behandlet. De fremstiller DAP/NSDAP som en blandt flere nye fascistiske organisationer. De søger at vise at NSDAP allerede da var et instrument for monopolkapitalen: »Sie [dvs. NSDAP] wurde als ein Instrument des Kampfes gegen die Bestrebungen der Arbeiterklasse geschaffen«. ⁶⁶ Allerede tidligt åbenbarede DAP/NSDAP det skød hvoraf de voksede: Drexler og Hitler »machten sich für ihr Konzept grundlegende strategische und taktische Interessen der herrschenden Klasse des imperialistischen Deutschlands zu eigen«. ⁶⁷ Forfatterne afviser derfor også at DAP og NSDAP opstod uafhængigt af den herskende klasse; de opstod fordi det imperialistiske borgerskab havde behov for nye organisationer i deres kontrarevolutionære politik og mod arbejderbevægelsen. Og de 25 punkter der blev NSDAP's partiprogram i 1920, genspejlede i forfatterens gengivelse fascisternes vilje til »alle verfügbaren Mittel zum Schutze des Grosskapitals und zur Durchsetzung seiner reaktionären Bestrebungen im Innern und seiner aggressiven Ziele nach aussen einzusetzen«. ⁶⁸

Dermed er den læst angivet, hvorover NSDAP's og nationalsocialismens historie bliver skrevet. Da der som nævnt ikke kan tales om noget nævneværdigt nyt i hverken fremstilling eller synspunkter, ligger det interessante på et andet plan. I langt højere grad end Gossweiler fremstår bogen som *den* marxistisk-leninistiske fremstilling af nationalsocialismens historie – omfang og format gør den f.eks. velegnet til undervisningsbrug i DDR –, og det betyder også at et mere dogmatisk syn på NSDAP og nationalsocialismen må antages at være fremherskende i DDR. Den begrundes også mere sin relevans politisk, nemlig ved at bidrage til nutidens antifascistiske bestræbelser. Med et meget vidt fascismebegreb ser de fascismen som en fortsat politisk trussel, bl.a. udgør den i den kapitalistiske del af Europa påny en politisk faktor: »Europa ist seit 1977 ein Kontinent ohne faschistische Diktaturen, aber nicht ohne Faschis-

⁶⁵ S. 202.

⁶⁶ S. 9.

⁶⁷ S. 15.

⁶⁸ S. 34.

mus. Als Ideologie, Politik und Organisation existiert er fort«. ⁶⁹ Dermed postulerer bogen også en politisk brugsværdi.

Med antologien 'Faschismusforschung. Positionen. Probleme. Polemik' fra 1980 har *Dietrich Eichholtz* og *Kurt Gossweiler* fremlagt en slags status over fascismeforskningen i DDR. I tre temaer: Fascisme og imperialism, Aspekter af fascistisk ideologi og Den antifascistiske kamp, formidles et repræsentativt billede af fascismeforskningens stade og omfang. Det må i kvalitetsmæssig henseende siges at udgøre yderst blandet gods, der ud fra et forholdsvis vidt begreb behandler fascisme såvel før som efter 1945. I videnskabelig henseende gælder det især den del, der omhandler den antifascistiske kamp – der til gengæld er nok så sigende for DDR-forståelsen af antifascismen og den antifascistiske kamp. F.eks. får *Klaus Mammach* i sin skånsomme behandling af KPD's antifascisme lige nævnt hvad han kalder »sektarische Hemnisse und Vorurteile in ihren Reihen«, ⁷⁰ som de bl.a. kom til udtryk i socialfascismeopfattelsen. Men ellers er det skønmaleri og stort set reproduktion af KPD's egen fremstilling af dets heroiske antifascisme. Det er mere hagiografi end videnskab. Og som forventeligt var, placeres ansvaret for den manglende enhed i arbejderklassen – der efter østtysk opfattelse kunne have bremset fascismen i Tyskland – på SPD. Deri støtter han *Heinz Niemann* der får det af antikommunismen determinerede SPD gjort til hovedhindring for enhedsfronten mod nazisterne. ⁷¹ Især Mammach, men også Niemann illustrerer, hvorledes angiveligt marxistisk historieforskning er ganske umaterialistisk og i bund og grund ideologisk.

Inden for temaet om den fascistiske ideologi var det vel at forvente at *J. Petzold* ser den fascistiske ideologi vokse ud af »den Bestrebungen der reaktionärsten und herrschenden Klasse«, ⁷² ellers er der ikke noget nyt at hente her. Mere interessante er to andre artikler: *Heinz Malorny* har undersøgt Freiderich Nietzsches betydning for den nazistiske ideologi; og han ser Nietzsche som en af de vigtigste åndelige forløbere »der Philosophie und Ideologie des Imperialismus, darunter auch der faschistischen Ideologie« i Tyskland; desuden en artikel af *Werner Krause* om 'Faschismus und bürgerliche politische Ökonomie' – når man lukker øjnene for hans afliring af den mekaniske sammenhæng mellem den statsmonopolistiske kapitalisme og fascismen. ⁷³

⁶⁹ S. 386.

⁷⁰ S. 332.

⁷¹ Heinz Niemann: Zum Faschismusbild in der deutschen Sozialdemokratie 1922 bis 1945, s. 395-416.

⁷² Joachim Petzold: Die Entstehung der Naziideologie, s. 261-278, s. 261.

⁷³ Heinz Malorny: Friedrich Nietzsche und der deutsche Faschismus, s. 279-302, s. 283. Werner Krauss: Faschismus und bürgerliche politische Ökonomie, s. 303-320.

Det er dog under bogens hovedtema om imperialismen og fascisme, at de virkelig gode artikler findes. De omhandler alle forskellige aspekter af det tyske fascistiske regimes magtudøvelse, aspekter der normalt ikke har DDR-forskernes helt store bevågenhed. Det drejer sig først og fremmest om *Ernst Gottschlings* klare analyse af forskellene mellem det borgerlige demokrati og det fascistiske styre, der alene indskrænkes af at han er nødt til at tage udgangspunkt i Lenins almene statsbestemmelse. Men Lenin kendte som bekendt ikke det fascistiske regime og hans generelle skelnen mellem to statsformer under kapitalismen er ligegyldig og for intetsigende til overhovedet at sige noget karakteristisk om det fascistiske regime, hvilket Gottschling så faktisk også demonstrerer. Gottschling giver til gengæld selv – på basis af en meget præcis gennemgang af de love og forordninger der lå til grund for det nazistiske regime – en klar statsretlig karakteristik af det nazistiske regime, dvs. af styrets magt- og herskabsinstitutioner. Han diskuterer de begreber – f.eks. 'SS-stat' og 'Førerstat' – der har været anvendt til at karakterisere regimet. Og han fremholder forskellene mellem det såkaldte 'præsidentialstyre' og det nazistiske regime.⁷⁴ Der er også grund til at nævne *Klaus Drobisch's* analyse af terroren og dens forskellige institutioner samt *Kurt Pätzolds* behandling af det ellers af den marxistisk-leninistiske historieforskning vanskeligt placerbare emne: jødeforfølgelserne.⁷⁵

De anførte eksempler viser fascismeforskningens omfang og art i DDR. Men de viser også dens vanskeligheder, der er betinget af tre grundvilkår, som den østtyske fascismeforskning må fungere under:

For det første dens bundethed til en i den dagspolitiske kamp fastlagt fascismebestemmelse således som den en gang for alle er blevet afgjort med Dimitrovs definition i 1935, en bundethed der kan forekomme lammende og tyngende for den bedste del af fascismeforskningen, bl.a. når den skal diskutere sine synspunkter med vestlig kritisk fascismeforskning;

for det andet dens direkte politiske sigte som følge af at fascismen ikke anskues som et overvundet stadie, men som et fænomen DDR-forskerne ser udfolde sig rundt omkring i verden, fordi 1) fascismen i den eksisterende historiske etape er en kapitalistisk form, og 2) det monopol-

⁷⁴ Ernst Gottschling: *Der faschistische Staat. Das deutsche Beispiel*, s. 73-98.

⁷⁵ Klaus Drobisch: *Über den Terror und seine Institutionen in Nazideutschland*, s. 157-180; Kurt Pätzold: *Von den Vertreibung zum Genozid. Zu den Ursachen, Triebkräften und Bedingungen der antijüdischen Politik des faschistischen deutschen Imperialismus*, s. 181-208; jvf. også Kurt Drobisch: *Zeitgenössische Berichte über Nazikonzentrationslager 1933-1939*, i: *Jahrbuch für Geschichte*, 26, s. 103-32 og Kurt Pätzold: *Der historische Platz der antijüdischen Pogroms von 1938. Zu einer Kontroverse*, s.st., 26, s. 193-216.

borgerskab som ifølge DDR-forskningen frembragte fascismen stadig er rede til fascisme: Chile i 1973 er for dem beviset;

for det tredje dens politiske betydning som legitimering af DDR som den historiske antifascismes videreførelse og sejr.

Den marxistisk-leninistiske fascismeforskning får dermed også som politisk opgave at være med til at bekæmpe og hindre fascismen. Det betinger dens styrke og svagheder.

III.

For den østtyske historievidenskab fremstår udforskningen af fascismen ikke som noget mål i sig selv. Det fremholdes som dens opgave gennem oplysning om fascismens historie at bidrage til bekæmpelsen af den fortsat eksisterende fascisme. Herigennem udfylder den en væsentlig politisk og ideologisk rolle – og det er just det modsatte af denne rolle, som østtyske historikere tilskriver fascismeforskningen i den vesttyske historievidenskab. Herigennem eksemplificeres også dens 'partiskhed' for den progressive historiske udvikling. Men i dette ligger samtidig tendenser til at lade sig degradere til at blive legitimeringsvidenskab for det historiske KPD og dets 'korrekte' antifascisme, og for det DDR der i dets selvforståelse repræsenterer denne antifascisme og udtrykker dens politiske sejr: for DDR-forskningen tager udgangspunkt i den *politiske* forståelse af fascismen som antifascismen stod for, ja tilspidset formuleret kan den hævdes at have til opgave at bekræfte dens rigtighed og derigennem legitimere den tradition der er bygget op omkring antifascismen.

I den østtyske historieforskning forståelse ligger der i denne opgave en vigtig afgrænsning i forhold til Vesttyskland og vesttysk historieforskning. Eller som det selvbevidst er blevet formuleret af de to historikere Manfred Weissbecker og Walter Wimmer i anledning af halvtredsåret for fascismens sejr i Tyskland: »In unserem sozialistischen Staat wurde deutlich, dass die DDR in der Tradition des Kampfes der deutschen Kommunisten und anderer Demokraten gegen die faschistische Gefahr in den Jahren vor 1933, in der Tradition des antifaschistischen Widerstandskampfes, des erfolgreichen Ringens für die Ausrottung der sozialen und ideologischen Wurzeln des Faschismus steht«. Derigennem adskilte DDR sig tydeligt fra BRD, hvis forbindelse til forhistorien også blev fremstillet som anderledes: »Im Machtbereich der Monopolbourgeoisie, der Klasse, die den Faschismus hervorgebracht hat, bestimmen vordergründige Geschichtsdeuterei sowie Apologie die mehr oder wenig offiziellen Äusserungen. Diese Unterscheide zeigen das gegensätzliche Vorgehen bei der Bewältigung der Vergangenheit: im Staat der Arbeiter und Bauern wissenschaftliche Analyse der Erfahrungen des Kampfes gegen

den Faschismus und Schlussfolgerungen für die Gegenwart – im Staat der Monopolbourgeoisie ausgedehnte Beschreibungen von Oberflächenscheinungen des Faschismus und deren subjektive Deutung, aber wütende Attacke gegen Bemühungen, zum Kern der Dinge vorzustossen, die sozialökonomischen Wurzeln des Faschismus aufzudecken«. ⁷⁶

Derfor er den østtyske historievidenskab, herunder fascismeforskningen, med til at sikre staten DDR en legitimation i forhold til den tyske nations historie, den sætter selvbevidst DDR ind som kulminationen på den progressive tyske historie. ⁷⁷

⁷⁶ S. 485.

⁷⁷ Jvf. f.eks. Schmidt (note 14) s. 400; jvf. endvidere den reaktion som DDR's voksende selvbevidsthed som tysk nation har fremkaldt f.eks. i det konservative Frankfurter Allgemeine Zeitung, Peter Jochen Winthers: Alleinvertretungs-Anspruch für die ganze deutsche Geschichte. Ost-Berlin entwickelt eine offensive National-Ideologie, 30.8. 1983, 200.